

مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی
(مرکز پژوهشهای ایرانی و اسلامی)

جان و جهان

زندگی، اندیشه و آثار مولانا جلال الدین محمد بلخی
(مجموعه مقالات)

به کوشش
علی میرانصاری

تهران ۱۳۹۰

جان و جهان: زندگی، اندیشه و آثار مولانا جلال‌الدین محمد بلخی (مجموعه مقالات) / به
کوشش علی میرانصاری - تهران: مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی، مرکز پژوهشهای
ایرانی و اسلامی، ۱۳۹۰

۴۸۴ ص. - (سلسله انتشارات: ۳۹).

* عنوان به انگلیسی

«Jan-o Jahan: A Collection of Critical Essays on the Life,
Thought and Works of Mawlana Jalal-al- Din Muhammad Balkh;»

* (از بلخ تا قونیه، کنفرانس بزرگداشت مولانا جلال‌الدین محمد بلخی)، مرکز دائرة
المعارف بزرگ اسلامی، تهران، آذر ۱۳۹۰.

۱. مولوی، جلال‌الدین محمد بن محمد، ۶۰۴-۷۲۲ ق. - - سرگذشتنامه. ۲. مولوی،
جلال‌الدین محمد بن محمد، ۶۰۴-۷۲۲ ق. - نقد و تفسیر. الف. میرانصاری، علی، ۱۳۳۷-
گردآورنده

PIR ۵۳۰۴/الف ۷

۸۱/۳۱

مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی
مرکز پژوهشهای ایرانی و اسلامی

نام کتاب: جان و جهان.

گردآورنده: علی میرانصاری.

ناشر: مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی (مرکز پژوهشهای ایرانی و اسلامی).

حروفچینی و صفحه‌آرایی: دبیرخانه - انتشارات مرکز.

لیتوگرافی و چاپ: چاپ و صحافی روشن.

چاپ اول: تهران ۱۳۹۰.

تعداد: ۵۰۰ نسخه.

حق چاپ محفوظ است.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۰۲۵-۹۹-۷

نشانی: تهران، نیاوران، کاشانک، صندوق پستی ۱۹۵۷۵/۱۹۷

تلفن: ۲۲۲۹۷۶۲۶ دورنگار: ۲۲۲۹۷۶۶۳

پست الکترونیک: centre@cgie.org.ir

www.cgie.org.ir

❖ فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۷
زندگی.....	۹
نام و نسب، ولادت و تعلیم و تربیت مولانا / شبلی نعمانی.....	۱۱
حسام‌الدین چلبی و جایگاه او / توفیق هاشم‌پور سبحانی.....	۴۱
مولوی و ادبیات مولویه / محمدامین ریاحی.....	۵۵
زادروز مولانا / مهدی نوربان.....	۶۷
آثار.....	۷۵
اصل بودایی یکی از تمثیل‌های مثنوی / مهری باقری.....	۷۷
قالب بی‌روح (ترجیح لفظ بر معنی) / علی دشتی.....	۸۷
پیوندهای موضوعی فیه مافیه با مثنوی و دیوان شمس / کریم زمانی.....	۱۰۵
مثنوی جلال‌الدین مولوی / بدیع‌الزمان فروزانفر.....	۱۱۷
مولانا جلال‌الدین در آمریکا و اروپای امروز / حسن لاهوتی.....	۱۲۹
بیل چرا در خانه تاریک بود؟ / فتح‌الله مجتبائی.....	۱۳۹
سماع وزن / مظاهر مصفا.....	۱۴۵

لزوم اهتمام در چاپ کردن کتب مولانا بطریق صحیح انتقادی / مجتبی مینوی ۱۵۹
اسباب و صور ابهام در غزل‌های مولوی / تقی پور نامداریان ۱۷۱

اندیشه ۲۰۷

خداپرستی و وحدت وجود در آثار مولوی / الساندرو بائوزانی / ترجمه احمد محمدی ۲۰۹
عشق از دیدگاه مولانا جلال‌الدین محمد بلخی / شیرین بیانی ۲۲۷
مولوی و تصوف خراسان / نصرالله پورجوادی ۲۳۹
مولانا و شیخ اکبر / ویلیام جیتیک ۲۵۱
حدیث مولانا و مثنوی او در مجالس و سخنان عارفان هند / شریف حسین قاسمی ۲۶۳
نگاه دیگرگونه مولانا به مسأله جبر و اختیار / اصغر دادبه ۲۷۱
مثنوی معنوی، شریعت و طریقت / عبدالحسین زرین کوب ۳۰۳
روزنه‌ای خرد، بر جهانی بزرگ. چند نکته در باب جهان‌بینی مولانا و حوزه عاطفی شعر او /
محمد رضا شفیعی کدکنی ۳۱۳
تأثیر مولوی در ادبیات غربی و شرقی / آنه ماری شیمل ۳۳۹
عشق از نظر مولانا جلال‌الدین / منوچهر مرتضوی ۳۵۳
نیازهای وجودی انسان معاصر و انعکاس آن در کلام مولانا / محمدعلی موحد ۳۹۱
مولوی، سخنگوی یگانگی انسانها / محمدعلی اسلامی ندوشن ۴۰۱
نواقب المناقب اولیاءالله مأخذی فراموش شده درباره مولانا و مولویه /
عارف نوشاهی ۴۳۹
وحدت وجود و تفسیر مولوی از این نظریه / جلال‌الدین همایی ۴۵۵

پیشگفتار

جلال‌الدین محمد معروف به مولانا و مولوی (۶۰۴-۶۷۲ق) در خراسان بزرگ، در شهر بلخ، که از مراکز مهم فرهنگ ایرانی و زبان و ادب پارسی بود زاده شد و به همین سبب به بلخی شهرت یافت. وی آنگاه که کمتر از پانزده سال داشت به علل مختلف که اهم آنها خطر حمله ویرانگر مغولان به خراسان و ناامنی آن دیار بود، به همراه پدر و سایر اعضای خانواده، به روم (= آسیای صغیر)، مهاجرت کرد و سرانجام بنا به دعوتی که علاءالدین کیقباد، پادشاه سلجوقی روم از پدر او، بهاء‌ولد به عمل آورد، در قونیه رحل اقامت افکند و به همین سبب به رومی نیز شهرت یافت. قونیه در آن روزگار چونان دیگر بلاد روم (= آسیای صغیر) جزء قلمرو سلجوقیان دوم و از مراکز مهم فرهنگ ایرانی به شمار می‌آمد. سلجوقیان روم پادشاهانی فرهیخته و شیفته فرهنگ ایران و زبان و ادب فارسی بودند و زبان رسمی دربار و قلمرو حکومتشان زبان فارسی بود. نامهای شاهنامه‌ای آنان، مثل کیقباد کیخسرو، خود گواه علاقه ایشان به فرهنگ ایرانی و زبان و ادب پارسی محسوب تواند شد که شیفتگان شاهنامه، عاشقان ایرانند.

مولانا جز هفت سالی که برای تحصیل در حلب و دمشق به سر برد، ظاهراً از قونیه بیرون نرفت و با یاد وطن؛ یاد خراسان سراسر عمر را در قونیه؛ این مرکز فرهنگ ایرانی، گذراند و «بوی گل وطن را از گلاب قونیه بازجست». و در همین شهر در مقام پیشوای دین محمدی و ستون شریعت احمدی نامبردار شد و به تعبیر خود او «سجاده‌نشین با وقاری» گشت و به تربیت شاگردان و مریدان پرداخت. تولد دوباره او آنگاه رخ داد که به دیدار شمس تبریزی نایل آمد و «سرفتنه بزم و باده جو» شد و سرحلقه عاشقان عالم گردید. مولانا در پی تولد دوباره، آن‌سان که عارف و شاعر سوخته جان، فریدالدین عطار نیشابوری پیش‌بینی کرده بود «آتش در

سوخندگان عالم زد» و به سلطنتی معنوی دست یافت که تا روزگار حاضر ادامه دارد. تأثیر مولوی، که یکی از پنج سخنگوی بزرگ پرورش یافته در فرهنگ گرانسنگ و انسان ساز ایرانی اسلامی است، با مثنوی معنوی با آن «قرآن مُدِلّ» و سپس با دریای شور و حال موسوم به غزلیات شمس، بر فکر و فرهنگ بشری، تأثیری است که کمتر می‌توان نظیر و ماندی برای آن یافت. شروحنی که بر مثنوی معنوی نوشته‌اند، حلقه‌های مثنوی‌خوانی در قلمرو گسترده ایران فرهنگی (از ایران جغرافیایی گرفته تا شبه قاره هند و سند، سراسر روم و سپس قلمرو پهناور عثمانی و سراسر ماوراءالنهر و سپس آسیای میانه) که از دیرباز سابقه داشته، خود گواه این تأثیر شگرف و شگفتی‌انگیز است. در دهه‌های اخیر، قلمرو حکومت معنوی مولانا، که همچنان گسترش می‌یافت به جهان غرب رسید و مردم متمدن، اما اسیر تکنولوژی، در غرب نیز به قلمروی معنوی راه یافتند که مولانا جلال‌الدین، در پرتو فرهنگ انسان گرای ایرانی - اسلامی بر آن حکم می‌راند.

حکومت معنوی مولانا، که اکنون قلمرو آن از شرق تا غرب گسترده است، گویای این حقیقت است که فرهنگی که این شاعر و متفکر بزرگ در آن بالید و سپس یکی از بزرگترین سخنگویان آن گردید، فرهنگی است همچنان زنده و پویا که انسان امروز؛ انسان اسیر زندگی ماشینی می‌تواند به برکت آن، بسیاری از مشکلات خود را حل کند و به زندگی خود سامان بخشد و از هراس‌ها و دلهره‌ها برهد... و چنین است که مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی بر آن شد تا به مناسبت بزرگداشت مقام عرفانی و انسانی مولانا؛ این سخنگوی بزرگ فرهنگی انسانی ایران، روزهای ۲۶ و ۲۷ آذرماه یکهزار و سیصد و نود خورشیدی (۲۰۱۱ میلادی) همایشی برگزار کند و از مولوی شناسان در سراسر جهان دعوت نماید تا تازه‌ترین تحقیقات خود را، که بی‌گمان چون برآمده از اندیشه‌های انسانی و تابناک این متفکر بزرگ است و همچنان مشکل‌گشای بشر خواهد بود، عرضه دارند و در کنار برگزاری این همایش، گزیده‌ای از مقالات منتشر شده مولوی شناسان را، که در دسترس همگان نیست، دوباره منتشر سازد و به شرکت‌کنندگان در همایش هدیه کند.

مجموعه حاضر، مشتمل بر ۲۷ مقاله در باب زندگی، آثار و اندیشه مولانا است که در طول سال‌های گذشته توسط استادان بزرگ فرهنگ و اندیشه ایرانی نوشته و در نشریات گوناگون منتشر شده است. این مقالات توسط هیئت علمی کنفرانس برگزیده و به همت جناب آقای علی میرانصاری، دبیر اجرایی کنفرانس، آماده چاپ گردیده است. در اینجا شایسته است از ایشان و همکارانشان در بخش ادبیات، خانم‌ها پریسا سنجابی و مروارید رفوگران تشکر گردد. و نیز لازم است از سایر همکاران در بخش‌های پرونده‌های علمی، دبیرخانه و نیز انتشارات مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی که در آماده‌سازی این مجموعه کوشا بودند، قدردانی گردد.

کاظم موسوی بجنوردی

رئیس دائرةالمعارف بزرگ اسلامی